

Х. Я. Гнот

Спеціаліст групи по контролю за виконанням
судових рішень Миколаївської виправної колонії
управління Державної пенітенціарної служби України
у Львівській області (№ 50)

ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ УСТАНОВАМИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ

© Гнот Х. Я., 2016

Висвітлено основні поняття цієї теми, проаналізовано принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань, забезпечення виконання судових рішень установами виконання покарань в Україні.

Ключові слова: виконання, забезпечення, засуджений, принципи, судові рішення, установи виконання покарань.

Х. Я. Гнот

ПРИНЦИПЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВЫПОЛНЕНИЯ СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ УЧРЕЖДЕНИЯМИ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ В УКРАИНЕ

Раскрыто основные понятия этой темы, проанализированы принципы уголовно-исполнительного законодательства, исполнения и отбывания наказаний, обеспечения выполнения судебных решений учреждениями исполнения наказаний в Украине.

Ключевые слова: выполнение, обеспечение, осужденный, принципы, судебные решения, учреждения исполнения наказаний.

К. У. Нгот

THE PRINCIPLES OF ENSURING SATISFYING JUDGMENT BY PENAL INSTITUTIONS IN UKRAINE

The article covers the main definitions related to this subject, it is analyzed the principles of criminal and penal legislation, service of sentence, ensuring satisfying judgment by penal institutions in Ukraine.

Key words: satisfaction, ensuring, convict, principles, judgment, penal institutions.

Постановка проблеми. Завершальною стадією кримінального провадження є виконання судового рішення, тобто вироку, ухвали суду. Саме на цій стадії здійснюється реалізація судового рішення, а значить, і досягнення мети – покарання за скоєний особою злочин. Розглядаючи проблематику адміністративно-правового забезпечення виконання судових рішень установами виконання покарань в Україні, видається за необхідне зосередити увагу на принципах, на яких ґрунтується така діяльність.

Аналіз досліджень проблеми. Дослідженням сутності принципів займалися С. С. Алексєєв, А. М. Колодій, А. В. Міцкевич, П. М. Рабінович, О. Ф. Скакун, О. В. Смирнов, О. В. Старчук, Л. С. Явич та інші. Досліджували проблеми вітчизняної системи виконання покарань чимало науковців та практиків, зокрема: О. М. Бандурка, І. Г. Богатирьов, А. П. Гель, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, О. Г. Колб, А. Х. Степанюк, І. С. Яковець та інші, однак питання забезпечення виконання судових рішень установами виконання покарань, зокрема принципів, на основі яких здійснюється така діяльність, потребує подальшого вивчення.

Метою статті є з'ясування та аналіз принципів, які є підґрунтям забезпечення виконання судових рішень установами виконання покарань в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стаття 4 Кримінально-виконавчого кодексу України зазначає, що підставою виконання і відбування покарання є вирок суду, який набрав законної сили, інші рішення суду, а також закон України про амністію та акт помилування [1]. У цій статті сформульована вимога найсуворішого дотримання законності під час виконання кримінальних покарань.

Відповідно до підпунктів 6, 7 пункту 4 Положення про Державну пенітенціарну службу України, Державна пенітенціарна служба України організовує та контролює виконання вироків суду та інших судових рішень і застосування передбачених законом засобів виправлення засуджених; забезпечує дотримання вимог законодавства в органах і установах, що належать до сфери її управління [2].

Термін та категорія “принцип” у перекладі з латинської (*principium*) означає буквально основу, початок, керівну ідею, вихідне положення якого-небудь явища [3, с. 146].

О. В. Старчук у науковій статті “Щодо поняття принципів права” зазначає, що принципи права – це такі засадничі ідеї права, які визначають зміст і спрямованість його норм та характеризуються системністю, взаємоузгодженістю, загальнообов'язковістю, універсальністю, стабільністю, предметною визначеністю, загальнозначущістю й регулятивністю [4, с. 42].

Під принципами діяльності Державної пенітенціарної служби України в правоохоронній системі слід розуміти закріплені на нормативно-правовому рівні керівні та непорушні правила, на основі яких здійснюється регламентація діяльності Державної пенітенціарної служби України [5, с. 583].

Відповідно до ст. 2 Закону України “Про Державну кримінально-виконавчу службу України”, основні принципи діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України такі:

- 1) законність;
- 2) повага та дотримання прав і свобод людини та громадянина;
- 3) гуманізм;
- 4) позапартійність;
- 5) єдиноначальність;
- 6) колегіальність під час розроблення важливих рішень;
- 7) взаємодія з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, благодійними і релігійними організаціями;
- 8) відкритість для демократичного цивільного контролю [6].

Стаття 5 Кримінально-виконавчого кодексу України закріплює такі принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань, як: невідворотності виконання і відбування покарань, законності, справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом, поваги до прав і свобод людини, взаємної відповідальності держави і засудженого, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, участі громадськості у передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань [1].

Під принципами кримінально-виконавчого права слід розуміти загальні керівні положення, ідеї, імперативні вимоги, які становлять основу для державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, характеризують їхню сутність і призначення в суспільстві й мають доктринальне вираження та нормативно-правове закріплення.

Втім, розгляд проблеми принципів у кримінально-виконавчому праві ускладнює те, що у фахівців дотепер немає єдиної думки про те, чи йдеться про принципи кримінально-виконавчого права (політики держави у сфері виконання покарання), кримінально-виконавчого законодавства чи діяльності кримінально-виконавчих установ й інших органів держави, що виконують кримінальні покарання.

Принцип невідворотності виконання і відбування покарання означає безумовність виконання покарання, призначеного судом, обов'язок засудженого терпіти кару. Цей принцип є підґрунтям практичної діяльності органів та установ виконання покарань і забезпечує їхню кримінально-виконавчу діяльність та реалізацію кримінальної відповідальності засудженого.

Принцип законності реалізується точним і суворим дотриманням кримінально-виконавчого законодавства установами і органами виконання покарань, посадовими особами, працівниками організацій, які взаємодіють з установами і органами виконання покарань, військовослужбовцями, які здійснюють конвоювання засуджених, громадськими організаціями, котрі беруть участь у виправленні та ресоціалізації засуджених, окремими громадянами під час відвідання місць відбування покарання і самими засудженими.

Принцип справедливості. У кримінально-виконавчому праві цей принцип відображений у ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України, яка визначає мету кримінально-виконавчого законодавства, насамперед, – забезпечення реалізації покарання, з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави через створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, і в ст. 6 Кодексу, що встановлює основні засоби виправлення засуджених.

Принцип гуманізму є одним із основних в кримінально-виконавчому законодавстві, хоча його і не ставлять на перше місце. Він реалізується в процесі застосування основних засобів виправлення і ресоціалізації: у суспільно корисній праці, соціально-виховній роботі, загальноосвітньому і професійно-технічному навчанні, у громадському впливі, поряд з жорсткими режимними вимогами, що забезпечують дисципліну і порядок у місцях позбавлення волі, але одночасно створюють умови для забезпечення прав засуджених аж до умовно-дострокового звільнення. Принцип гуманізму має і зворотний бік, він повинен виявлятися не лише стосовно засуджених, а й щодо всього суспільства загалом, забезпечуючи належний порядок і спокій громадян, охорону їхніх законних інтересів. Тому законодавець у Кримінально-виконавчому кодексі передбачив заходи ізоляції осіб, які скоїли злочин, та їх охорону [3, с. 148–154].

Принцип демократизму є принципом кодифікації законодавства і знаходить виявлення у колективних обговореннях законопроектів, що передують внесенню їх на розгляд Верховної Ради, урахуванні громадської думки, кваліфікованій оцінці проектів фахівцями відповідних галузей права, ознайомленні з ними широкої громадськості.

Також у науковій літературі вказано, що елементи демократизму під час виконання та відбування кримінальних покарань проявляються і в інших напрямках: в порядку подання і вирішення звернень; мові звернень та листування; контролі органів державної влади та місцевого самоврядування; судовому та відомчому контролі; прокурорському нагляду за діяльністю органів та установ виконання покарань; участі громадських організацій у виправленні та ресоціалізації засуджених.

Принцип рівності засуджених перед законом, поваги до прав і свобод людини, оскільки він є загальноправовим (ґрунтується на конституційному принципі рівності громадян, закріпленому у ст. 21 Конституції України), можна визначити так: засуджені до кримінальних покарань є рівними перед законом, і покарання щодо них виконується незалежно від раси, національності, релігійних переконань тощо. Дотримання принципу рівності засуджених перед законом досягається за рахунок комплексу заходів, спрямованих на створення єдиних умов відбування покарання, незалежно від майнового становища, національності, віросповідання, інших соціально-політичних, демографічних

та інших ознак. Такі відмінності передбачаються залежно від статі, віку, стану здоров'я, наявності вагітності або малолітніх дітей, а головне – від поведінки засуджених. Але це не може розцінюватись як порушення принципу рівності чи дарування привілеїв. Якщо уявити, наприклад, що різні категорії засуджених (чоловіки і жінки, дорослі та неповнолітні) мали б однакове коло спеціальних прав і обов'язків, підлягали б однаковим дисциплінарним стягненням, зобов'язувалися б виконувати ті самі норми виробітку, то у такій ситуації фактичні умови відбування позбавлення волі для жінок, неповнолітніх стали б або взагалі нестерпними, або набагато важчими, ніж для дорослих чоловіків. Це зумовлено, окрім етичних міркувань та особливостей психологічного розвитку, ще й певними психофізіологічними особливостями жінок та неповнолітніх, які вразливіші у взаємодії з навколишнім світом, ніж чоловіки [7, с. 23–24].

Згідно із п. 1, 2 Європейських пенітенціарних правил, у поводженні з усіма особами, позбавленими волі, необхідно дотримуватись їхніх прав людини. Особи, позбавлені волі, зберігають усі права, яких вони не були законно позбавлені за рішенням суду, відповідно до якого вони засуджені до позбавлення волі чи взяті під варту [8].

Принцип взаємної відповідальності держави і засудженого є найсуперечливішим принципом, оскільки покарання являє собою форму державного примусу, тому його виконання визначає характер основного методу правового регулювання – імперативного, що припускає нерівність суб'єктів виконання й відбування покарання. У найзагальнішому вигляді його можна визначити так: особа, притягнута до кримінальної відповідальності, зобов'язана підпорядковувати свою поведінку правообмеженням, що відбивають зміст покарання, а адміністрація органів та установ виконання покарань так само “взаємно” зобов'язана підкоряти свою діяльність правам та інтересам засудженого [7, с. 24].

Серед принципів особливе місце належить принципів диференціації та індивідуалізації виконання покарань. Це пояснюється тим, що, по-перше, він визначає систему органів і установ виконання покарань і, по-друге, сприяє реалізації інших принципів кримінально-виконавчого законодавства, а саме: справедливості, раціональному застосуванню примусових заходів і стимулюванню правослухняної поведінки.

Недаремно законодавець об'єднав у один принцип індивідуалізацію і диференціацію виконання покарань. Річ у тім, що диференціація та індивідуалізація виконання покарання у вигляді позбавлення волі – це логічні, внутрішньо пов'язані між собою процеси. Один із методів диференціації виконання покарання – скерування до різних органів і установ виконання покарань залежно від виду призначеного покарання, класифікація засуджених та розподіл їх по виправних колоніях різного рівня безпеки. Принцип індивідуалізації виконання покарання ґрунтується на врахуванні не групових, а індивідуальних особливостей особи засудженого.

Отже, істотна відмінність між ними полягає в тому, що диференціація виконання покарання розрахована на порівняно невизначене коло засуджених, а індивідуалізація, навпаки, завжди має персоніфікований, індивідуальний характер, що передбачає врахування найзначущіших для кримінально-виконавчого права індивідуальних рис особи засудженого [9, с. 137–138].

Принцип раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки. У Кримінально-виконавчому кодексі України раціональне застосування примусових заходів закріплено в нормах, які встановлюють відповідальність засуджених, підстави, порядок і умови застосування до них заходів стягнення. Під час застосування цих заходів закон вимагає враховувати обставини вчинення порушення, особу засудженого та його попередню поведінку. Стосовно позбавлення волі важливу роль відіграють норми стимулювання, що регулюють зміну умов тримання засуджених, покращуючи їх, зокрема, переведенням до іншої дільниці на території установи або колонії іншого рівня безпеки.

Принцип поєднання покарання з виправним впливом. До засуджених обов'язково повинні застосовуватись загальні виховні заходи. Під виправним впливом розуміють широкий комплекс виховних заходів та впливів: праця, навчання, професійна підготовка, розвиток самодіяльності та інші, що покликані формувати позитивні риси засуджених, які у кінцевому підсумку і свідчать про ступінь виправлення особи [7, с. 25–26].

Принцип участі громадськості у передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань реалізується за допомогою контролю громадськості за діяльністю адміністрації установ виконання покарань, за вирішенням правових питань відбування засудженими покарання і закріплення результатів виправлення стосовно осіб, звільнених від покарання.

Розглянуті принципи кримінально-виконавчого права тісно взаємопов'язані, доповнюють один одного, повинні комплексно застосовуватись під час реалізації державної політики виконання кримінальних покарань [3, с. 156–157].

Обов'язковість виконання судових рішень як принцип правової держави.

Відповідно до ч. 2 ст. 21 Кримінального процесуального кодексу України, вирок та ухвала суду, що набрали законної сили в порядку, визначеному цим Кодексом, є обов'язковими і підлягають безумовному виконанню на всій території України.

Відповідно до ст. 533 Кримінального процесуального кодексу України, вирок або ухвала суду, які набрали законної сили, обов'язкові для осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також для усіх фізичних та юридичних осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх службових осіб, і підлягають виконанню на всій території України [10].

Своєчасне, повне, точне і безумовне виконання судового рішення підвищує його ефективність, сприяє виконанню завдань кримінального судочинства, утвердженню законності у державі. Обов'язковою умовою виконання судового рішення у кримінальній справі є набрання ним законної сили, оскільки лише рішення, яке набрало законної сили, є підставою до відбування засудженим кримінального покарання, а також виконання всіх інших рішень, сформульованих у вирокі, ухвалі [11, с. 297].

Загальнообов'язковість вироку передбачає дві тісно пов'язані вимоги. По-перше, вирок загалом обов'язковий для всіх державних і недержавних підприємств, установ, організацій, посадових, службових осіб і громадян. Ніхто не може вважати для себе необов'язковою ту або іншу частину вироку, ігнорувати чи не враховувати окремі його рішення або формулювання до того часу, доки він у встановленому законом порядку не буде скасований чи змінений. По-друге, всі ті рішення, які містяться у вирокі, підлягають беззаперечному виконанню на території всієї України. Без обов'язковості вироку його законна сила набуває формального характеру і втрачає своє реальне значення [11, с. 306].

Ідеологія плюралістичної демократії, закладена у чинну Конституцію України, містить декілька важливих положень щодо обов'язковості виконання судових рішень саме як принципу правової держави. По-перше, у ст. 3 Основного Закону вказано, що держава відповідає за результати своєї діяльності. По-друге, у ст. 66 Основного Закону міститься вказівка про те, що кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки. По-третє, у ст. 124 зазначено, що судові рішення суди ухвалюють іменем України і вони обов'язкові до виконання на всій території України. Усі ці положення є складовими зазначеного принципу, адже в них міститься як загальна складова цього принципу, звернена до необмеженого кола осіб (відповідальність держави перед громадянами, обов'язковість судових рішень до виконання на всій території України), так і спеціальна складова, адресована певним особам (кожен зобов'язаний відшкодовувати завдані ним збитки).

Треба також вказати на те, що виконання судових рішень має охоронне забезпечення як в адміністративно-деліктному, так і в кримінальному законодавстві. Встановлення відповідальності за невиконання судових рішень є лише логічним завершенням принципу обов'язкового виконання судових рішень [12, с. 9–10].

Висновки. Стаття 5 Кримінально-виконавчого кодексу України закріплює групу принципів кримінально-виконавчого законодавства, які за змістом і застосуванням відповідають меті їх призначення, а саме – виконанню покарань, призначених судом за вчинене правопорушення. Перелічені у ст. 5 Кримінально-виконавчого кодексу України принципи, на наш погляд, можна

вважати і принципами забезпечення виконання судових рішень. Серед інших принципів забезпечення виконання судових рішень установами виконання покарань можна виділити: обов'язковість, своєчасне, повне, точне і безумовне виконання судового рішення.

1. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 року № 1129-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua 2. Положення про Державну пенітенціарну службу України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 року № 225. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua 3. Кримінально-виконавче право України: підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужи. – К.: Атіка, 2010. – 752 с. 4. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права / О. В. Старчук // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 40–43. 5. Сидоренко С. М. Принципи діяльності Державної пенітенціарної служби України в правоохоронній системі / С. М. Сидоренко // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 578–584. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_95.pdf 6. Закон України “Про Державну кримінально-виконавчу службу України” від 23.06.2005 року № 2713-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua 7. Кримінально-виконавчий кодекс України: Науково-практичний коментар / Степанюк А. Х., Яковець І. С.; за заг. ред. Степанюка А. Х. – Х.: ТОВ “Одіссей”, 2005. – 560 с. 8. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила, затверджені Комітетом Міністрів Ради Європи 12.02.1987 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua 9. Пузирьов М. С. Правове регулювання диференціації та індивідуалізації виконання покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк / М. С. Пузирьов // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Право. – 2010. – № 1. – С. 137–142. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vamsup_2010_1\(4\)_26.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vamsup_2010_1(4)_26.pdf) 10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua 11. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 512 с. 12. Крупнова Л. Обов'язковість виконання судових рішень як принцип правової держави / Л. Крупнова // Юридична Україна. – 2013. – № 7. – С. 8–13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/urykr_2013_7_4.pdf.